
TEXTUL LUI GRIGORE VIERU ÎN OGLINDA TRANSLATOAREI OLGA IRIMCIUC

Victoria FONARI

Universitatea de Stat din Moldova

It is known that the translation within the same group of languages is considered a translation of texts of average difficulty. Although Romanian and Italian languages are similar by the number of consonants, musicality and roots of words, however we can say that translation is facing certain difficulties. Each language has its specific individuality hardly to keep in a different language.

These “whims” were noticed also by the Olga Irimciuc when she translated the lyrics of the poet Grigore Vieru in the published bilingual edition of his book (Romanian and Italian languages) in 2010 in Italy. Here we find the words that the author considered that it would be more appropriate to explain them in the footer of the page, there is a specific of our lexicon remained intact, for example: *doina* - as “elegiac folksong”, *hora* - as “Romanian round dance”, *Mesterul Manole* - a hero of a Romanian ballade becomes *Mastro Manole*. There are explained the proper names - geographic ones, present in the text of Vieru, or names of persons to whom the poetry is dedicated to.

We can say with certainty that Olga Irimciuc could not fail to take into account the specificity of the Italian language, considering that her work of translation was checked by the Italian Publishing House *Graphe.it*, and the checking was made by Natale Fioretto. So, in these circumstances the translator knew exactly the specific of the Romanian language, carefully guided in perceiving of Vieru's text in Italian. Naturally, there is emphasized the specific of translating the title of the book: „Făgăduindu-mi iubirea” (“Promising You the Love”) is translated like “Orfeo renasce nell’amore” (“Orpheus reborns from Love”). In the Introduction (titled suggestively: *Un orfico dialogo tra l’Amore e la Morta* = *An Orphic Dialogue between Love and Death*), the translator explains why she performed this variant of book: she put an accent on the spirit of poetry. Orpheus sings the Love and Life, defying the monstrosity of death, and the lyrics of „Litanii pentru orgă” (“Litanies for Organ”) contend the made choice.

Key words: *translation, Grigore Vieru, Italian language, Rumanian culture, art.*

Traducătorul, de obicei, se află după culisele textului artistic, regretabil, editorii îl mai uită uneori să includă traducătorii, în special în antologiile sau reviste. Colocviul *Universalizarea scriitorilor basarabeni prin traducere* determină colaborarea dintre poet și traducători. Deși cartea *Orfeo rinascere nell’amore/Făgăduindu-mă iubirii* a apărut postmortem (în 2010), acordul pentru traducere a fost semnat cu Grigore Vieru însuși. Olga Irimciuc pentru transpunerea în limba italiană a versurilor lui Grigore Vieru a fost distinsă cu Premiul pentru Traducere în 2012. Lectura textului tradus de către nativii limbii italiene oferă textului vierean o notă de certitudine să sune corect, să fie complice la valorile cititorului italian.

E cunoscut faptul că traducerea din același grup de limbi se consideră cu un grad mediu de traducere a unui text artistic. Cu toate că limbile română și italiană sunt similabile prin numărul de consoane, prin muzicalitate, rădăcini de cuvinte, totuși nu am putea spune că nu se confruntă cu anumite dificultăți. Fiecare limbă își are specificul său, în cuvântul artistic atestăm și un capriciu al scriitorului, individualitate greu de păstrat în altă limbă.

Respectiv aceste „capricii” le-a sesizat și traducătoarea Olga Irimciuc atunci când a tradus versurile poetului Grigore Vieru în cartea apărută bilingv (în limbile română și italiană) în 2010 în Italia. Aici găsim cuvinte pe care traducătoarea a considerat că ar fi potrivit să le explice la subsol, constituie un specific al lexicului nostru, rămas intact în varianta italiană, de exemplu: doină (41), hora (213) Meșterul Manole (64) devine Mastro Manole (65). Sunt explicate numele proprii – fie geografice, prezente în textul lui Vieru, fie persoanele cărora le-a dedicat poezia.

Cu certitudine traducătoarea Olga Irimciuc nu putea să nu țină cont de specificul limbii italiene, lucrul său de translator a fost verificat de editura italiană *Grphe.it*, revizuirea textului îi revine lui Natale Fioretto. Astfel în aceste condiții translatorul cunoștea cu exactitatea specificul limbii române, atent ghidat în perceperea textului lui Vieru în italiană. Sigur că se evidențiază specificul traducerii titlului cărții: „Făgăduindu-mă iubirii”, în italiană: “Orfeo renasce nell’amore” (în română: „Orfeu renaște din iubire”). În Introducere (cu titlul sugestiv: Un orfico dialogo tra l’Amore e la Morta = Un dialog orfic între Dragoste și Moarte) traducătoarea explică de ce a realizat această variantă: pune accent pe spiritul poeziei, Orfeu cântă Iubirea și Viața, sfidând monstruoșitatea morții (vezi: Irimciuc, 10), versurile din Litani pentru orgă argumentează alegerea făcută.

Interpreta își justifică titlul și prin “avventura orfica” (din italiană: „aventură orfică”) care se datorează itinerariului vierean prin „harpă”, „strune”, „lacrimă”, „plânge de dor” (it: piangerai con cuore doloroso). Momentul orfic persistă și în pacea pe care o emană versul vierean. Poetul tinde să extragă din Sacralitate, așa cum spune legenda la auzul cântecului lui Orfeu leii se linișteau, războaiele încetau, natura se îmblânzea. Cercetătorul George Lateș în studiul său Punctul genezic valorifică relația Orfeu – Orfic – Orfism, stipulând:

Funcția catalizatoare a orfismului devine perceptibilă în momentul în care prezența, uneori mascată, alteori evidentă, în momentele când umanitatea își prospectează viitorul. Atunci spiritul elitist, reformator și estetic al fenomenului orfic iese din evidență, căci, dincolo de cuvânt se percep valorile duale ale acestuia: pe de-o parte, sintetizează spiritul veacurilor trecute, iar, pe de alta, privește cutezător spre viitor. Orfismul are așadar o vocație renașcentistă, de aceea e perceptibil în fenomenul antic „Renașterea mediteraneeană”, apoi în Renașterea italiană, și, evident, în Renașterea modernă (125).

În cazul lui Grigore Vieru continuăm ideea exegetului în mit cu Renașterea națională. Cartea care a adunat articole critice, dedicații poetice, interviuri – un omagiu pentru creația lui Grigore Vieru la 70 de ani – se numește sugestiv Un discipol al lui Orfeu, este o secvență din aprecierea oferită de Marin Sorescu: „este Grigore Vieru un discipol al lui Orfeu, care, ca și miticul maestru, nu-și poate refuza vocația de-a privi în urmă? Măcar o dată, cu tot adâncul din ochi, măcar o viață, cu toată viața din viață?” (coperta 4).

Grigore Vieru i-a dedicat lui Marin Sorescu Mica Baladă. Să analizăm versurile din ipostaza traducerii: „A venit una singură: / Mama. / - Tu nu m-ai strigat / Fiule?”. În limba română percepem negația cu valoare pozitivă, adică sesizată contextului drept o afirmație. În limba italiană aceasta nu e acceptabil. Astfel traducătoarea va plasa accentul atașamentul fiului iubit nu prin negație, cum

e în textul lui Vieru: “Mi hai chiamato, / Figliolo?” (64) În varianta italiană traducătoarea a folosit diminutivul.

Sigur avem de afacere și de anumite echivalențe, cum ar fi „pieptul meu cât va sufla” (22) va fi tradus: “finché il mio cuore batterà” (23) = până când va bate inima.

Coroanța din poezia *Patria* umanizează piatra, vântul, pelinul. Simboluri temeinice ce au în expresivitatea lor fluiditatea tristeții, durerii, apăsării sufletești. Grigore Vieru le metamorfozează prin versul său ce accede la arta solară:

*Piatra asta e o pâine caldă.
Vântul acesta e un vin domnesc.
Și pelinul – busuioc sălbatic.*
(Patria)

*È pane caldo questa pietra.
È vino nobile questo vento.
È basilico selvatico l'assenzio.*
(Patria)

Fiind pe urmele orifice ale lui Vieru, interpreta utilizează inversia în varianta italiană. E accentul stilistic pe care îl modulează în favoarea cititorului italian. Or, topica în limba italiană e standardizată. Ea nu acceptă mutații spre deosebire de limba română care, la acest compartiment, este mult mai flexibilă. Topica limbii italiene are riscuri, dar în cazul concret ea intensifică atribuțiile pietrei, vântului, pelinului, care, în esența lor, sunt comune pentru vorbitorii atât de limbă română, cât și de limbă italiană. Aceste enumerații simbolice coordonează / structurează cercul valorilor. Toate trei devin elementele credinței: pâine, vin, busuioc. Este întruparea chipului lui Isus în cina cea de taină.

Pacea interioară este sugerată nu doar stihial-spațial, dar și temporal: „Vine ziua”, „Vine seara”. Empirismul cunoaște apogeul „Vine mama îndulcindu-mi gândul”. Melodicul nu a putut fi păstrat exact în limba italiană: “arriva la madre, addolcendo il mio pensiero”. Numărul mare de silabe este inevitabil. În italiană pronumele posesiv nu poate fi înlocuit cu pronumele personal prescurtat. Sensul dictează forma. Cu toate acestea melodia limbii italiene oferă un luciu nou poeziei lui Vieru.

Inversia în textul tradus e frecventă nu numai la nivelul cuvintelor, dar și în reordonarea versurilor:

*Când eram mic
Cineva îmi dădu un ocean.
Cu el
Toate
Eu le măream.*
(Oceanul)

*Quand'ero piccolo
qualcuno mi regalò un cannocchiale.
Con esso
ingrandivo
tutto.*
(Cannocchiale)

În acest fragment sesizăm cum lirica reflectă starea politică. Versurile „Măream fărăma de azimă / În patruzeci și șapte” obligă interpreta să explice în subsol situația politică a acestui pământ în 1947. Aceste note sunt asemenea firului Ariadnei în textul unui poet, versurile căruia apar pentru prima dată în librăriile din Italia. Sincer vorbind aceste note ar ghida și cititorul nostru grăbit, nefilolog. Tinerii cunosc aceste realități din cărțile de istorie, aceste referințe punctează cunoștințele lor în acordul poeziei vierene. Translatoarea este atentă la poeziile cu dedicații. În subsol este concentrat oferită informația despre persoana dedicată, cu precizările cronologice – anii de viață, locul unde s-au născut, activitățile

personalității respective. Notele despre Liviu Deleanu (47), Marin Sorescu (p. 65), Lucian Blaga (103), Vasile Levițchi (129), Vasile Vasilache (165), Vladimir Curbet (177) Mircea Dinescu (227) Mihai Cimpoi (245), creează coordonate într-un atlas cultural al spațiului nostru.

Experiința de traducător al prof. Ioan Pânzaru l-a provocat să elucideze problema traducerii versus interpretării din cele mai diverse optici. Una, importantă în abordare, constituie: „răspunsul” interpretativ al receptorului, cu înțelesurile pe care le vehiculează, constituie limita pragmatică naturală a procesului interpretării” (9). Traducătoarea Olga Irimciuc ține cont de acest pragmatism, probabil de aici și empatia cu lectorul italian.

Cuvântul „dor” constituie un măr al discordiei în spațiul traducerii. După Dicționarul Român-Italian acest cuvânt are următoarea corespondență în limba italiană:

Dor – 1. Desiderio, nostalgico, (lit.) desio, nostalgia; struggimento; voglia; brama; a-i fi ~ bramare/anelare/desiderar ardente; (loc. adv.) cu ~ appassionamente; (expr.) ~ de ducă voglia di partire, di girare il mondo; a duce ~ul cuiva sentir la mancanza di qtc. 2. Sofferenza amorosa; languore; sint un ~ nesecat pentru ho una grande passione per; a privi cu ~ guardar con amore / languidamente 3. (reg.) dolore. 4. voglia, appetito; gusto; mi-e ~ de prăjituri ho voglia di mangiar dolci. 5. (în expr.) în ~ul lelii a caso (304).

În liedul convenției și în contextul artistic să observăm cum s-a manifestat spiritul perceperii acestui cuvânt în varianta italiană. Prezentăm fragmente din trei texte pentru a propune o disociere în lumea cuvântului *dor*, care are energie de a sensibiliza.

*Mi-e dor de iarba crudă
A ochilor tăi verzi
(Vreau să te văd)*

*mi manca l'erba fresca
dei verdi occhi tuoi
(Voglio vederti)*

În italiană este vădit accentul pe lipsa persoanei iubite. Ochii verzi au o conotație negativă, semnifică minciuna. În acordurile poetului, verdele se include metaforic în „iarba crudă”. Cadrul naturii se implică și în varianta tradusă. Regretul de a nu fi alături, dorința este inclusă și în titlu. Forma verbului vreau determină o insistență, nostalgia se amplifică datorită conștientizării lipsei.

Un altfel de dor avem în exemplul următor:

*Singurei, copiii
Nu mai pot de dor.
(Motiv popular ucrainean)*

*Vivono in dolori
i bambini soli.
(Motivo popolare ucraino)*

În acest caz adverbul este înlocuit cu un substantiv. Această alegere a fost făcută din cauza utilizării unei expresii: a nu mai putea de dorul cuiva. Limba italiană în favoarea sensului insistă pe o schimbare. Traducătoarea creează o formă optimă, în care sensul este menținut, domină muzicalitatea, dar evident că nu este acceptată structura limbii române a versului vierean.

O dificultate pentru orice traducător considerăm că sunt versurile, ce conțin omofone. Oferim paralel și varianta italiană.

*Toate
Câte-au rămas fără tine
Mă dor.
Nu-mi mai e dor de nimeni, mamă,
Numai de tine mi-i dor.
(Litani pentru orgă, p. 206)*

*Tutto quando
rimasto senza di te
mi duole.
Non sento più nostalgia per
qualcuno, madre,
Mi manchi solo tu.
(Litanie per organo)*

Complexitatea rezidă în faptul că poetul utilizează melodicitatea fonetică dor, ce are funcții morfologice diferite. Omografele pot fi și o capcană a traducătorului, dar și o posibilitate de a-și manifesta competențele de traducere, de interpretare, de imaginație analogică. În primul caz (mă dor - verb, indicativ, prezent la pers. III) concentrează starea de suferință, a doilea dor cu satelitul negației suprimă conotația de bază a substantivului dor centrând o indiferență, o detașare a eului liric față de lume, univers. Ultimul dor adună toate razele conotative de aspirație, valoare, suferință, amintire, copilărie, mângâiere, tandrețe.

Nu se pretează să avem o atitudine de intraductibilitate a limbii române, chiar și dacă nu e posibilă exactitatea artistică a scriitorilor noștri. Or, numai traducere poate fi cunoscută lirica și proza noastră. În lumea europeană sunt foarte importante respectarea dreptului traducătorului în fața obligațiilor pentru editură. Nu are acces în vânzare orice carte, ceea ce se stipulează în contracte. Acest fapt ne permite să observăm că traducerea nu se realizează numai pe calea doleanței, dar și pe una legală, dictată atât de legea juridică, cât și de cea economică. Apariția cărții bilingve al lui Grigore Vieru *Orfeo rinasce nell'amore/Făgăduindu-mă iubirii* constituie un pas important pentru valorificarea corectă a traducătorului, care este o verigă importantă, având menirea nu doar a traduce sensul, de a menține forma, dar și de a provoca cititorul dintr-o altă cultură să ne cunoască. Prezentarea biografiei cronologice, prefața, care este o argumentare la importanța creației vierene în plan universal, referințele explicative, constituie o muncă intelectuală, ce se impune să fie apreciată la justa valoare.

Referințe bibliografice

- Dicționar Român-Italian*. Coordonator: Doina Condrea Derer. București: 100+1 Gramar, 2002.
- Irimciuc, Olga. "Un orfico dialogo tra l'Amore e la Morte", *Grigore Vieru. Orfeo rinasce nell'amore. Făgăduindu-mă iubirii*. Traduzione di Olga Irimciuc. Graphe.it, 2010.
- Pânzaru, Ioan. *Practici ale interpretării de text*. Iași: Polirom, 1999.
- Sorescu, Marin. *Discipol al lui Orfeu*. Ediție îngrijită de Raisa Vieru. Chișinău: Prut Internațional, 2005.
- Vieru, Grigore. *Orfeo rinasce nell'amore. Făgăduindu-mă iubirii*. Traduzione di Olga Irimciuc. Graphe.it, 2010.